

HOROR I PREUMLJENJE

(Dejan Ognjanović: *Prokletije*, Ghoul Press, Niš, 2021)

Retko ko, na polju horora, u savremenoj srpskoj književnosti, deluje toliko pozamašno i istrajno, ali i tako sistematski, tako jasno i pregledno, kao dr Dejan Ognjanović. I kao pedagog i kao naučni radnik, kao istraživač i kao antologičar, Ognjanović je, prvi u našoj sredini, sistematizovao prethodna saznanja o žanru horora u svetu i kod nas, a kao korednik tri edicije u novosadskoj izdavačkoj kući *Orfelin* ponudio, u ediciji „Poetika strave“, izbor najboljih prozanih ostvarenja majstora pripovedača sa (zasad) engleskog, francuskog, nemačkog i poljskog govornog područja praćanih, uz to, i iscrpnim, stručnim, pogovorima. Kao esejista, pored literature, Ognjanović pokriva i strip, i film (svetski i srpski), a kao intervjuiista, dao je opsežnu knjigu razgovora s rediteljem Đorđem Kadijevićem.

Naša kultura poznaje umetnike, stvaraocce koji su, istovremeno, i naućni radnici, istraživaći, dakle tumaći i sistematićari u istoj meri u kojoj su izvorni stvaraoci. Na polju istorije stripa (koji moram da spomenem budući da se Ognjanović bavi – makar delimićno – i njime), izdvaja se, kao tumać, antologićar ali i originalni stvaralac, u nas, ime Zdravka Zupana. U naućnoj fantastici, kao enciklopedista i pripovedać, istakao se Zoran Źivković, u fantastici i hororu, kao kritićar, Ilija Bakić. No, sistematićnošću u izućavanju i bavljenju fantastikom (ovde koristim reć fantastika kao krovni termin koji podrazumeva i njene podžanrove ili srodne žanrove kao što je horor), Dejan Ognjanović se upisuje u krug onih koji su (zadržimo li se na toj paradigmi), poput Milorada Pavića ili Save Damjanova, istovremeno – kao naućni radnici – *izućavali* i – kao pisci – *stvarali* u okviru žanra. Doprinos Ognjanovića leži u tome što je fokus sa fantastike u njenom širem ili najširem smislu pomerio prema hororu, i na taj naćin pojasnio i proširio recepciju i razumevanje toga žanra u okviru srpske književnosti. Na tom polju, njegovo ključno teorijsko delo jeste doktorska studija *Poetika horora*, a prozno, romaneskni ciklus o *Magna Mater*. Slično dvojici prethodnika na polju izućavanja domaće fantastike, i Ognjanović se, u okviru vlastitih poetićkih interesovanja, zanima za rubna područja, za prelazne modele i periode koji vode do modernog i novog. Uspostavlja veze, produbljuje saznanja, osvetljava puteve stilskih i tematskih preobrazbi. Uvek je lakše izućavati i tumaćiti jasno omećeni stilski pravac, književni period. Uoćiti prelazni trenutak, prelazne modele i preobraćaje, otvaranje novih perspektiva zahteva daleko veće umeće i istrajnost. U tome je Pavić, za mnoge, nenadmašan uzor. Baveći se stravom, odnosno, kako je definiše, hororom, Ognjanović je priredio temate o amerićkim piscima Embrouzu Birsu (*Gradina*, br. 25, 2008), Hauardu F. Lavkraftu (*Gradac*, br. 171–172, 2009) i Vilijamu Barouzu (*Gradac*, br. 173–174), ali i izbor srpskih prića fantastike (*Pressing*, br. 47, 2005) i temata o

demonologiji (*Gradina*, br. 16, 2006). Sve ovo pokazuje da se njegovo zanimanje za žanr grana, istovremeno, u dva pravca: oslanjajući se na bogato iskustvo moderne anglosaksonske i, šire, svetske književnosti, nisu mu strani ni elementi srpskoga folkloru ili srpske umetničke priče.

Ognjanović je, u izvesnom smislu, i obnovitelj interesovanja za metafizička pitanja unutar žanrovske literature. Postmoderna je, na tragu Borhesa, vratila teologizovanje u srpsku prozu (videti: A. Jerkov, *Antologija srpske proze postmodernog doba*). Radikalizam njegovog prvenca, u tom smislu, nikoga nije ostavio ravnodušnim. Nihilizam koji natapa to nervozno, gusto prozno tkivo, odlučni raskid glavnog junaka s religijom, tradicijom, opštim uverenjima i načinom života sredine kojoj pripada, njegovo *bogotražiteljstvo* lišeno nade i okrepe u transcendentnom (koje ga čini prijemčivim za ono što će, u priči, da se zbude); taj nihilizam, odlučni raskid opredmećen u žudnji za *Porno-bogom*, i ono što otkriva kroz svoja istraživanja seksualnog nasilja nad bespomoćnim (decom, osobito), do srži ogoljava ljudsku prirodu kao takvu, ljudsku nakaznost kao takvu, Boga kao takvog; taj nihilizam, dakle, u prvom romanu, premda doveden do usijanja – tek je načet.

Roman *Prokletije* Dejana Ognjanovića jedno je od najsloženijih, najosobenijih i najzanimljivijih ostvarenja savremene srpske proze. Snažne fabule, od one proze koja je istovremeno i meditativna i akciona, neposredno se nadovezuje na Ognjanovićev prvenac i kulturni roman *Naživo*, koji dodatno usložnjava i proširuje, s tim što, u ovom romanu, fokus prelazi na novog protagonistu (ne tako redak postupak u modernom romanu glavnog toka – setimo se samo klasičnih *Seoba* Miloša Crnjanskog; postupak takođe prisutan u žanrovskoj prozi, kao legitimno sredstvo u kompleksifikaciji metateksta). Roman je jezički veoma bogat. Dosta je prostora dato i govornom jeziku, dijalektu, sociolektu, dok je s *rukopisom u rukopisu* Ognjanović pokazao i majstorsko vladanje zapadnim jezičkim standardom.

Radnja je smeštena u devedesete godine prošlog veka, njenu pozadinu čine, pored ratnih dešavanja, i delovanja sekte koja koristi ratne prilike za izvođenje svojih obreda (zahtevaju ljudsku žrtvu). Roman se, u tom smislu, čita i kao dokument o jednom vremenu i jednoj sredini. Posebno je dobro obrađen vojni milje i vojnička psihologija, ratna stvarnost, borbena gotovost, dok svemu tome posebnu aromu daju slike reminiscencija na ratne događaje po dalekim, zabitim palankama. Ovo je ujedno i freska kosovske stvarnosti, na fonu viševjekovnog sukoba dva naroda koji dele isti prostor.

Prokletije se nadovezuje na Ognjanovićev prvenac (tome je osobit naglasak dat u odlomcima o ludnici). Roman prati vojnu ekspediciju na Prokletije i zbivanja na tom putu. U drugom delu, intertekstualnim postupkom *rukopisa u rukopisu* („Zbirka dokaznog materijala za optužbu protiv ljudske vrste“ – što bi bio lep omaž Ligtotiju da se kojim slučajem njegova knjiga pojavila pre romana *Naživo*) razvija se ideje antinatalizma, o svesti kao kazni itd. i uvodi nas u srž piščevog svetonazora, polemičnog odnosa kako s religijom (vaskrsenje i život večni ovde postižu se drugim putem, krajnje materijalističkim sredstvima), tako i određenim sociološkim, političkim konceptima, shvatanjima itd.

Jer, šta bi činilo srž buđenja jezovitog, građenja strave kod Ognjanovića? Ono što je, u *Senci iznad Insmuta* Lavkrafta (sve do naglog zaokreta na kraju priče) izvor nemira, teskobe

te krajnjeg, svevlasnog, paničnog straha, kod Ognjanovića je, kako odmiče naracija, sve više i više predmet izučavanja, proučavanja, postupno čak i žudnje: jer, za razliku od junaka Lavkrafta, daleko veće gnušanje junak *Prokletija* (poput Dejana, njegovog prethodnika na putu preumljenja u romanu *Naživo*) oseća prema svemu što je ljudsko. I ovde se javlja nelagoda: ona se, kod čitaoca, rađa iz svesti o psihologiji kojoj je gnusno, odbojno samo ljudsko biće, život sam. Ali, istovremeno uz taj osećaj u čitaoca se rađa i razumevanje za takvu psihologiju i takav svetonazor.

Izvesni, floberovski (ili, tačnije, bodlerovski) kompleks (gnušanje, ne samo nad svetinom, nego nad čovekom, nad ljudskim bićem kao takvim), predsedava preobraženju čiji smo svedoci. Jer roman je i svojevrsna priča o inicijaciji. I kao u svakoj, iskušenik nešto mora da žrtvuje. Konkretna slika žrtve je surovo otkidanje/odsecanje genitalija. No njemu prethodi, ne manje surovo, ali isto tako – najpre postupno, zatim konačno – otkidanje od društva. U slikanju tog otkidanja, tog postupnog odvajanja od *matice*, od *norme*, Ognjanović se pokazao kao nenadmašni psiholog. Gubitkom žene (žena), junaka kao da više ništa od istinski ne vezuje za ovaj svet, za ovu stvarnost: to Ognjanović efektno postiže time što, suočeni s potpuno stranim, junaci (u trećem, završnom delu romana) nastoje da stvore živi zid u nadi da bi mogli da spasu jedino žensko biće u svojoj družini – iako ona pripada neprijateljskom taboru. Suočeni s radikalno drugim, raspadaju se i nestaju sve razlike, sve predrasude između zaraćenih pojedinaca koji pripadaju različitim narodima – ali *istoj vrsti*. Jer, pred čudovišnim, ostaje samo čovek. Preostaje brat (dojučerašnji neprijatelj), odnosno sestra. Tek pošto je suočen i s njenim gubitkom (na svoj put junak je pošao pošto je izgubio dragu, stradalu u ratu), junak će da zakorači ka Nepoznatom, lišen bremena i poslednje niti koja ga je vezivala za ljudsku zajednicu. Tek tada, oslobođen od sebe prošlog – oslobođen od bremena prošlih ja – stupa u Matricu.

Važan za razumevanje fabule jeste *rukopis u rukopisu*, antropološka studija o drevnom kultu, koji je središnji motiv drugog dela romana. Reč je o delu manje poznatog, avangardnog pisca koji se bavio, u okviru svojih estetskih istraživanja, pitanjem *Magna Mater*. Izvanredno eruditno, blago protkano ironijom (s neskrivenim aluzijama na našu međuratnu književnost i odnose snaga u njoj), rukopis prokaženog pisca nastaje na podlozi jugoslovenskog iskustva rata i stvarnosti genocida. Upravo ta činjenica celoj temi daje filozofsku podlogu: pisac se odlučno odriče čovečanstva jer je svedok onoga što je čovek u stanju da uradi čoveku. Sadašnji rat tako priziva prethodni, dok pojedina zbivanja prethodnog pojašnjavaju sadašnje događaje.

U ovoj priči horor leži u odricanju od ljudskog zajedništva, u napuštanju ljudskog. Rukopis u rukopisu to naglašava:

Sada je jasno: mi svi obitavamo u velikom kozmičkom Jasenovcu – netko će na red doći prije, a netko docnije, ali Ljudosjeku neće umaći nitko... i nitko to „odozgo“ ne gleda; i nitko nas tu ovime ne kuša; i nitko nam više ne može zaprijetiti nekakvim Paklom, jer od ovoga, na Zemlji, i da hoće, gore biti ne može. A onaj tko uvidi da živi u nepreglednoj vodenici za meso mora si postaviti pitanje daljnega bivstvovanja, a naročito razmnožavanja. Koji je, točno, smisao donošenja nove samosvesti u ovu klaonicu... čemu donositi novo meso za pod malj...?

Ratna stvarnost nemalo doprinosi takvom pogledu. Pomalo neočekivano, za tekst protkan gnostičkim elementima, u odlomku o (ne)odlučnosti vojnog starešine (u drugom delu romana), *Gorski vijenac*, a ne *Luča mikrokozma*, deluje kao hipertekst. Ovaj momenat je kao preslikan iz dileme Vladike Danila. No, uzme li se u obzir da radnju izvode vojna lica, stvar je očekivana (u romanu dat je poseban naglasak na obradu vojničke psihologije, na humor, odanost i drugarstvo između vojnika). Narator pojašnjava:

Čovek u uniformi traži da mu se komanduje čvrsto i odlučno... Mekoća i nesigurnost lako naiđu na surov odgovor podređenih... kao posledica automatskog prezira prema svakoj vrsti neodlučnosti. Čovek kada polaže sopstveni život u tuđe ruke hoće da onaj kome ga je poverio jasno i nepokolebljivo zna šta i kako s njim hoće. Kad oseti snagu i čvrstinu, on zna da će komandir učiniti sve da mu život sačuva, i da će umeti to da uradi; a ako baš dođe stani-pani, ako mora da se gine, nije mu žao život dati, jer oseća da to nije uzalud, da se dešava sa smislom i razlogom, jer tako mora, ne može drugačije.

Drugi specifični milje koji je takođe znalački obrađen je psihijatrija i psihijatrijski zavod. Naravno, studij obe ove sredine je u službi naracije: glavni junak je nekadašnje vojno lice (civil, angažovan da pripomogne, kao savetnik, u vojnoj akciji), dok je Dejan, junak prethodnog romana *Naživo*, pacijent u jednom zavodu za umno obolele. Ognjanović se tu pokazuje i kao dobar slikar oronulosti, zgrada u poluraspadu, u stanju ne boljem nego psihe njihovih nesretnih stanara: ta slika propadanja, raspadanja zidova, fasada, trotoara, ona pruža okvir u kojem se kreću ljudi načetih psiha, uništenih života. Tu se njihova letargija dotiče zamora junaka naracije. Roman je, istovremeno, anketa, triler u kojem je islednik u potrazi za izgubljenim rukopisom za koji sluti da bi mogao da mu pojasni pozadinu dešavanja kojih je bio žrtva. Ta se potraga za rukopisom polako preobražava u potragu za sobom, za smislom vlastitog bivstvovanja, posle pogibije voljene žene.

Ognjanović je izvanredni slikar prirode, osobito poljana, planinskih proplanaka, visova (tome je posvetio nemali broj stranica trećeg dela romana, koje je svojevrsno hodočašće kroz Prokletije). Tim se umećem već znalački iskazao u svom prethodnom romanu, u *Zavodniku*, i u obe ove proze svaki od tih opisa u službi je naracije. Prirodni prizori često čine kontrapunkt, unose ili osećanje smirenosti, ili divljenja pred veličanstvenim što nadilazi ljudsku ograničenost: u *Prokletijama* to je Velika majka, zagonetna matrica u srcu planinskog venca (to je, slično *Planinama ludila* Lavkrafta, nešto čega ne bi trebalo da bude – to je prodor onog što narušava koherenciju naše slike sveta, okidač fantastičnog).

Svaka inicijacija (svaki preobražaj, spoznaja) – prelazak iz nižeg u viši stepen bića – ima svoj protokol, ali za njenu suštinu, za srž tog procesa vredi sledeće, izrečeno pred sam kraj romana:

Istina je često patetična. Zato se, pored ostalog, oni retki koji je uopšte spoznaju suzdržavaju od glasnog izgovaranja. Ili zapisivanja. Manje je patetična dok ostane neokaljana rečima. Reči sve srozavaju. Istina leži u tišini.

Izbor latinskog jezika za naslove i podnaslove daje izvesnu auru svečanog govora i klasične starine koji su takođe u funkciji priče: ono pritaženo i drevno, saznajemo, kudikamo

je drevnije od Rima (Rim deo je sveta – „našeg“). Iskusni čitalac prepoznaće ovde tragove Poa, Ligotija, a nadasve Lavkrafta i njegovih spilja, podzemnih svetova, uznemiravajućih zapisa po zidovima kriпти i hramova, te hororične priče o svirepom buđenju samosvesti zalutalog putnika u Insmutu.

U tom trećem i završnom delu romana kao da su tek odškrinuti elementi koji najviše otvaraju čitalački apetit, barem kad je u pitanju ova vrsta proze, na granici žanrova (horor, triler, naučna fantastika, ali ne manje i meditativna proza najvišeg reda) posebno ukoliko bi autor nastavio s pisanjem o tim, kosmičkim, „matricama“ i njihovoj svrsi. Roman, zapravo, nudi novo čitanje mita o Kibeli, o *Magna Mater*, o Velikoj Majci ili Majci zemlji, jednoj od četiri počela filosofije, koja je u antici poznata pod više različitih imena (Ašerat, Astarota, Tanit, Al-Lat) ali u uvek istoj funkciji životodavke: njeno sveštenstvo čine kastrati. Vezana je za orijentalne misterije, odakle kult i potiče. Novo čitanje mita dato je u ključu moderne fantastike.

Kult Majke je živ. Jedan je od onih kultova iz dubina prošlosti koji žilavo istrajava: nikad nije zamro, zadržavši osnovne odlike ezoteričnog učenja do koga se dospeva strogo kontrolisanom inicijacijom. Pored njega tu su i izvesne ramifikacije: više je praksi i obreda vezanih za Veliku Majku. Otkrivamo da oni, koji su najbliži izvoru, njega čak i najslabije shvataju: Psoglavi tako predstavljaju zajednicu odvojenu ne samo od dveju zaraćenih strana nego i od nosioca kulta. Borave u autarciji i koriste se prednostima majčinih „izlučevina“ a da ne shvataju smisao i svrhu mesta obitavanja.

Rekoh da je roman protkan gnostičkim učenjima. Najbitniji odnosi se na razumevanje božanskog (neraskidivo vezano uz tumačenje ljudske prirode). U gnozi, žudnja za životom večnim (pojam Boga uvek se vezuje uz smrt), odnosno želja za prevladavanjem biološke ograničenosti, ostvaruje se ne kroz a/racionalnost vere nego putem znanja. U okviru kulta Velike Majke, otkidanje genitalija jedan je od središnjih motiva. Kakav je smisao tog, naoko, svirepog akta? On je, zapravo, akt vere i prethodio bi preobraženjima, prelasku u oblike kojima je seksualnost nepotrebna.

Prokletije imaju izvesne korelacije s već spomenutim *Planinama ludila* H. P. Lavkrafta. I u tom romanu priroda je svevlasna. I u njemu planine taje stvarnost koja nadilazi svakodnevicu, koja joj, zapravo, sasvim protivreči i dovodi je u pitanje. U istom smislu, *matrice* Prokletija dovode u pitanje celokupnu ljudsku stvarnost, celu tu *Comédie humaine* koja se odvija u njihovom podnožju. U poređenju s realnošću *Magna Mater*, ceo naš svet pokriven je velom Maje.

Neka mi čitalac dopusti sledeću digresiju: Ognjanovićeve „kosmičke matrice“ podsećaju i na Nebesnike (*Celestials*) Džeka Kerbija (strip crtača i scenarista, središnje figure američkog superjunačkog stripa i satvorca mitologija Marvel-a i DC-a), na njihove genetske opite, semena, klice koje sade unutar „nebeskih šarova“. Nebesnici, iz eona u eon i od sveta do sveta, sade klice: zatim, u nekom od sledećih eona, dolaze da ispitaju posledice zrenja i donesu sud o datom obliku života: da li je za život ili za propast. Tako je Džek Kerbi ponudio novo čitanje Starog zaveta, hebrejskog nasleđa (u okviru tog mita, odnosno *Kirbyversea*, kako ga naziva kritika, Galaktusova glad se objašnjava tako što on u stvari uništava one svetove u kojima klice Nebesnika predstavljaju opasnost po vaseljenu). Ognja-

nović ne pojašnjava poreklo svojih „matrica“: fokus romana dat je na njihovu svrhu. Fokus je pomeren na inicijaciju. Ostalo se prepušta čitačevoj mašti. Slobodno je dopisivati.

Ono što romanu daje posebnu aromu jeste njegova introspektivnost, meditativnost, misaonost. Budući da se krećemo u okvirima fantastičnog žanra, ovde je i to obrađeno u tom ključu: junak romana je obdaren posebnom kognitivnom moći. To ga izdvaja, čini drugačijim, doprinosi njegovoj samoći ali i istaknutom položaju u krugu ljudi među kojima se kreće. Motiv podseća na *Unutarnje umiranje* Roberta Silverberga, s tim što se u slučaju junaka Ognjanovićevog romana, njegov dar ne gasi i što je poznat njegovom, neposrednom, ratnom okruženju. Upravo ga taj dar, uz prethodno vojničko iskustvo, čini podložnim da se uključi u istragu.

Ovaj se roman, premda zahtevan i višeslojan, čita u jednom dahu. Vođen je ubedljivom psihologijom, dobrim razvijanjem radnje, jasnom fabulom. Simetrija postignuta stvaranjem, recimo, ženskih likova, naizgled sporednih (s početka i kraja romana), a koji su zapravo jedni od pokretača radnje, te pogođena atmosfera, najposle suštinska opozicija između grandiozne, planinske, divlje prirode i čoveka (koja se provlači kroz ceo roman), dakle kompozicija, jezik, rečenica, uz dosta metafizike, meditativne proze, introspekcije, sve to čini od *Prokletija* (naporedo s prethodnim romanima Ognjanovića, *Naživo* i *Zavodnikom*) krupno osveženje na polju naše žanrovske literature, s osobitim naglaskom na horor.